

Dostanú sa Baťove urbanistické celky do Zoznamu svetového dedičstva?

„Budúcnosť miest s monofunkčným priemyslom. Príklad Baťových miest v krajinách Vyšehradskej štvorky“ - to je názov projektu, sponzorovaného Medzinárodným vyšehradským fondom, ktorý sa aktuálne spracoval na pôde Spolku architektov Slovenska. Analyzovalo sa sedem pôvodných Baťových miest: Zruč nad Sázavou a Sezimovo Ústí (CZ), Mártfű (HU), Chelmek a Krapkowice - Otment (PL) a Partizánske a Svit (SK).

K otázke monofunkčnosti priemyslu

Názov projektu sa odvinul od všeobecného poznatku, že zraniteľnosť miest, ktorých ekonomická základňa tvorí jediné, resp. dominantné priemyselné odvetvie, je podstatne väčšia, ako u miest s diverzifikovanou odvetvovou štruktúrou. Prejavuje sa to napr. pri zmene sociálno-ekonomických podmienok, tak ako tomu bolo v postsocialistických krajinách po rokoch 1989 - 1990. V prípade spomínaných siedmich Baťových miest došlo však ku korekcii tohto názoru. U Baťových miest síce išlo o monofunkčnosť, ale nie z hľadiska existencie len jediného druhu priemyslu. Išlo o monofunkčnosť z hľadiska iniciatívy jedného podnikateľského subjektu.

Pri zamyslení sa nad činnosťou a výsledkami Tomáša Baťu (1876 - 1932) a jeho nástupcu Dr. Jána Antonína Baťu (1898 - 1965) je zrejme, že im išlo o polyfunkčnosť, komplexnosť, a to nielen z hľadiska prioritného priemyslu (obuvníckeho, strojárkeho, gumárskeho či

textilného), ale aj priebežnú výstavbu podporných a doplňujúcich aktivít. K tým najvýznamnejším patrilo stavebníctvo, výroba stavebných materiálov, potravinársky, energetický či drevársky priemysel a predovšetkým služby (sociálna a technická infraštruktúra), viažuce sa na komplexnú starostlivosť o svojich zamestnancov.

Lokalizačné faktory

Baťa so svojim sofistikovaným štábom odborníkov, ktorý sústavne prijímal progresívne myšlienky z vyspelých krajín, si pre svoje lokality vyberal územia väčšinou nedotknuté priemyslom, s pôdohospodárskym zázemím (výnimkou bol azda nemecký Otmuth, dnešné poľské Krapkowice-Otment, v ktorom na opačnom brehu rieky Odra bola v čase príchodu Baťu už v prevádzke celulózka s papierňou). K mnohým plánom a úvahám, a to aj napriek dodnes nevidanému tempu výstavby, pre známe okolnosti súvisiace s 2. svetovou vojnou a socialistickým znárodňovaním, už nedošlo. Napr. z obuvníckej, neskôr aj strojárkej Zruče nad Sázavou, chcel Baťa vybudovať životaschopné okresné mesto s 25 tis. obyvateľmi, s letiskom, nemocnicou a i., Mártfű chcel spojiť s 20 km električkovou traťou so župným centrom, dnes cca 80-tisícovým Szolnokom.

Vhodné územno-technické podmienky, vrátane racionálnej organizácie práce, nevyužívali len Baťovci predvojnové; cieľavedome sa využívali aj v dobe po znárodnení v roku 1948. Výsledkom sú dnes už transformované, rozvíjajúce sa mestá so značne diverzifikovaným priemyslom. Treba si uvedomiť: Baťa to nie je len Zlín, sú to desiatky ďalších, pre mnohých relatívne neznámych miest s kapacitami Baťových fabriek a komplexnou infraštruktúrou. Pre lokalizáciu tradičných odvetví i progresívnych technológií sú stále atraktívne. Predvídavosť lokalizácie a variabilita Baťových objektov žije... To sa napokon potvrdilo vo všetkých skúmaných mestách.

Dokonalosť organizácie práce a života

Prednosťou Baťovej urbanistickej a architektonickej školy bol nielen osobitný cit pre vhodnú, trvalo stimulujúcu lokalizáciu svojich výrobných kapacít, ale aj rozvíjanie dokonale prepracovanej tzv. Baťovej kultúry - od organizácie práce, po organizáciu individuálneho bývania, vzdelávania a spoločenského života. Túto kultúru aktívne prijímali nielen vtedajší zamestnanci (spolupracovníci), absolventi Baťovej školy práce (ABŠP), absolventky odborných škôl ženských povolání, ale ju prijímali viac-menej aj ďalšie generácie. Išlo o dokonale prepracovaný systém výchovy mladých ľudí, motivovaných k vzdelávaniu, zdravému životnému štýlu, s morálnym, sociálnym a pritom ekonomickým ctením.

Je mnoho príkladov dokonalosti práce, vzdelávania a života, súvisiacich s Baťovou doslova 24-hodinovou komplexnou starostlivosťou o ľudské zdroje. O tom môže najkompetentnejšie hovoriť žijúca generácia absolventov Baťovej školy práce (ďalej len ABŠ). Až obdivuhodná je ich súdržnosť a hrdosť. Baťovci sa uplatnili nielen v rámci Baťových miest, ale aj v ďalších sektoroch. Sú to dodnes - a to nie je náhoda - mimoriadne schopní ľudia, riadiaci sa Baťovskou filozofiou „nebát se a nekrašt“. Fungujúce Kluby ABŠ výrazne podporujú príslušné mestské zastupiteľstvá. Generácia žijúcich Baťovcov má čo povedať aj súčasným generáciám. Nejde o „poučovanie“, ide o odovzdávanie bohatých skúseností systému práce, motivácie, vzdelávania, kultúrnych a športových aktivít, v neposlednom rade aj účinného kontrolného systému.

K rukopisu a ochrane Baťovho architektonického dedičstva

Dodnes je vo všetkých skúmaných mestách absolútne prehľadný rukopis zlínskej architektonickej dielne, a to nielen z hľadiska priemyselnej, ale aj obytnej zástavby a vybavenosti. Z urbanistického hľadiska išlo o školské príklady funkčného zónovania, realizovaného v koncepcii záhradných miest. Aj keď ide o špecifické mestá, zdá sa, že problémy, súvisiace so zachovaním Baťových fyzických štruktúr sú rovnaké. V oblasti obytnej zástavby vystupuje na jednej strane úsilie o zachovanie architektonického dedičstva, na druhej strane sú požiadavky obyvateľov na vyšší štandard bývania. V oblasti priemyselnej zástavby ide o nové, polyfunkčné využitie objektov.

Osobitným okruhom je problematika pamiatkovej



Partizánske: obytná kolónia korešponduje s pôvodným regulačným plánom



Rim.-kat. kostol zo 40. rokov min. st. Zatiaľ jediný objekt, ktorý je od r. 1995 kultúrnou pamiatkou. Pozoruhodné dielo V. Karfíka sa vyznačuje racionálnosťou, ale aj bohatým výtvarným dotvorením sochára T. Bártya a nadčasovými detailami. Urbanistická koncepcia utrpela neskôr ujmu výstavbou vežového panelového obytného domu v strede pôvodnej jednotného Námestia práce v Partizánskom

ochrany Bařových objektov. Prieskumom sa preukázalo porozumenie, dobrý vzťah a podpora verejnej správy k významu Bařovej architektúry a jej cieľavedomej - v rámci daných možností - ochrany. V Bařových mestách Maďarska a Poľska sa nezistili také zásahy do pôvodných objektov, ako je tomu napr. v Partizánskom alebo Sezimovom Ústí. Zistila sa transparentná korelácia medzi stupňom sociálno-ekonomického rozvoja miest a stupňom zachovalosti fyzických štruktúr. Príkladom je porovnanie dvoch českých miest - Zruča nad Sázavou a Sezimova Ústí. Napr. porovnanie miery nezamestnanosti, ako aj prítomnosti investorov vychádza v prospech Sezimova Ústí II. A tam je aj vyšší stupeň „znehodnotenia“ pôvodných Bařových štruktúr.

Konferencia: úsilie zachrániť architektonické dedičstvo

Súčasťou projektu bola medzinárodná konferencia (Bratislava, Partizánske, september 2006); preukázala, že mestá zápasia s totožnými problémami udržania pamiatkových hodnôt architektonického a urbanistického dedičstva Bařových aktivít. K zhoršeniu stavu neprispeli len stavebné zásahy v úsilí dosiahnuť vyššie štandardy bytového fondu (niekde aj realizácia podnikateľských aktivít), ale aj zásahy a zmeny do pôvodných Bařových koncepcií výroby. Nemožno opomenúť ani fakt vyše 40-ročného negatívneho hodnotenia všetkého, čo len súviselo s menom Bařu počas totalitného obdobia.

Napriek tomu situácia v žiadnom zo skúmaných siedmich Bařových miest v krajinách V4 nie je ešte úplne kritická. Mnohé z dedičstva Bařovej architektúry a urbanizmu možno ešte zachrániť. Treba vyzdvihnúť pozitívne príklady ochrany a manažmentu Bařových architektonických a urbanistických štruktúr. Napr. v maďarskom Mártfű sú všetky objekty bytového fondu zlínskej architektúry pod záštitou pamiatkovej starostlivosti. V tamojšom novootvorenom Múzeu T. Bařu, sa sústreďujú všetky dostupné artefakty Bařovho dedičstva.

Prieskum v Bařových mestách potvrdil, že aj napriek tomu, že Bařov fenomén a identita sú neprehľadnuteľné, vrátane architektúry a urbanizmu, nekompromisný prístup k záchrane pôvodných obytných a výrobných štruktúr je už minulosťou. Prijateľnejšia cesta záchrany vzácneho dedičstva zodpovedá koncepcii realistickej pamiatkovej ochrany.

Pozitívne signály z Partizánskeho

Prínosom konferencie bola jej praktická časť v Partizánskom. Ide o Bařovo mesto, ktoré ponúklo mno-

hé príklady úspešnosti, avšak aj niektoré príklady neúspešnosti symbolizujú nových stavebných aktivít s úsilím o zachovanie Bařovho dedičstva. Mesto má o ňom bohatú dokumentáciu a kooperuje s akademickými odborníkmi a univerzitami. Mesto je na dobrej ceste k zachovaniu ducha zlínskej architektonickej a urbanistickej školy; treba len zintenzívniť osvetovú prácu. Partizánske môže slúžiť iným mestám ako príklad cesty, akou sa treba uberať. Pozitívna je ambícia mesta túto cestu rozvíjať aj na medzinárodnom poli.

Významné výstupy konferencie

Niet pochýb, že záchrana Bařovho stavebného dedičstva treba ponímať v globálnom, celosvetovom meradle a v rámci miest uprednostňovať záchrana urbanistických štruktúr ako celkov pred rigoróznou ochranou architektonických (vybraných) detailov. Týmto sa nemá vylúčiť zachovanie architektonických a technických detailov, osobitne na najcharakteristickejších objektoch tak, aby fyzický celok Bařovho fenoménu zostal presvedčivý a príťažlivý. Po prvýkrát sa jasne vyslovili veľmi reálne požiadavky pripraviť podklady pre žiaduce *komplexné zaradenie Bařovho fenoménu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva*.

Konferencia splnila cieľ poskytnúť fórum pre nadviazanie a rozvíjanie vzťahov spolupráce medzi predstaviteľmi Bařových miest. Ukázalo sa, že viaceré mestá úspešne spolupracujú so spoločenstvom odborníkov. Vyslovilo sa poďakovanie tým primátorom a starostom, ktorí príkladne podporujú činnosť Klubov absolventov Bařovej školy práce (Chelmek, Partizánske, Svit, Sezimovo Ústí).

Konferencia odporučila:

- pripravovať nový koncepčný prístup k záchrane vzácnych Bařových urbanistických štruktúr jednotlivých miest ako celkov. Prvým krokom k tomu by malo byť prijatie výzvy na revitalizáciu sídiel s dedičstvom Bařových aktivít v Českej republike, Maďarsku, Poľsku a na Slovensku v rokoch 2007 - 2010 (predkladatelia O. Jankovec, E. Žáčková, Sezimovo Ústí);
- nachádzať hranice únosnosti stavebných zásahov do objektov Bařovho dedičstva, ktoré majú možnosť a potrebu pamiatkovej ochrany. K tomu treba formulovať účinné nástroje. Treba využiť potenciál odborníkov, vrátane študentov univerzít technického a umeleckého smeru až do úrovne riešení vhodnej rekonštrukcie jednotlivých



Partizánske: obytné domy z charakteristického červeného rezného muríva. Ploty z kovu vymenili živé ploty. Objavujú sa rozličné prístavby, predovšetkým garáže

objektov. Záchrana tohto dedičstva treba ponímať aj v globálnom, celosvetovom meradle;

- zintenzívniť propagáciu dobrých príkladov adaptácie pôvodných rodinných domov Bařových kolónií súčasným potrebám ich užívateľov. Vyžaduje sa, aby sa nová kvalita komunikácie a osvetly dostali do každodennej agendy predstaviteľov jednotlivých Bařových miest a spoločenstva odborníkov za pomoci ešte žijúcich absolventov Bařovej školy práce;

- realizovať, ako jeden z prvých krokov užšej spolupráce miest s Bařovou tradíciou, určitú formu ich zosieťovania za účelom výmeny skúseností smerujúcich k záchrane unikátneho dedičstva Bařových aktivít;

- zintenzívniť úsilie o riešenie problému majetkovo-právnych vzťahov Bařových továrenských objektov, ktoré sú kľúčom k premene ich funkcií na objekty s polyfunkčným využitím. To si v konkrétnych prípadoch vyžaduje aj riešenie ich bližšieho začlenenia do organizmu mesta;

- zamerať účelovo vytvárané medzinárodné spoločenstvá odborníkov technických, sociálno-ekonomických a environmentálnych disciplín na úsilie o nomináciu komplexného dedičstva Bařových aktivít do svetového kultúrneho dedičstva: ide nielen o unikátne architektonické a urbanistické dedičstvo svetového významu, ale aj o celý súbor - fenomén Bařu, radosti Bařovcov zo života, štúdiá a práce, o známu 24-hodinovú starostlivosť o ľudské zdroje;

- využiť pre ochranu a záchrana dedičstva Bařových aktivít prostriedky nielen z národných, ale aj medzinárodných zdrojov. Treba využiť osobitnú iniciatívu starostu poľského Chelmku, ktorý ponúkol úspešné know-how projektov, využívajúcich prostriedky Európskej únie aj na revitalizáciu stavebných štruktúr zlínskej architektonickej školy;

- zorganizovať stretnutie reprezentantov Bařových miest z celého sveta za účelom propagácie myšlienky spojenia síl na záchrana dedičstva Bařových aktivít. Odporúča sa, aby toto stretnutie, ktoré sa pripravuje vo forme medzinárodného sympózia v Paríži (Francúzsko) na jar 2007, rozvinulo a konkretizovalo závery a odporúčania konferencie Spolku architektov Slovenska. Z francúzskej strany je, vzhľadom na spoluprácu architekta Le Corbusiera s Bařovcami, o túto konferenciu veľký záujem.

RNDr. Juraj Silvan, PhD.

Foto: Peter Gula a autor



Sezimovo Ústí, ČR: pôvodný vstupný areál do strojárkeho závodu. Autor oblúku vjazdu: J. Gočár. V pozadí 5-etážová polyfunkčná budova